

3 – мавзу: Ўзбек давлатчилигининг шаклланиши ва дастлабки тараққиёт босқичлари

РЕЖА:

- 1. Давлатчилик тушунчаси. «Авесто» китобида қадимий давлатчилик тарихига оид маълумотлар. Ўрта Осиё ҳудудидаги давлатлар тузилмалари.*
- 2. Аҳамонийлар ҳукмронлиги. Александр Македонскийнинг Ўрта Осиёга юриши. Аҳолининг ижтимоий-иқтисодий ҳаёти.*
- 3. Ўрта Осиё ҳудудларида антик давлатлар (Салавкийлар, Юнон-Бақтрия, Даван, Кушон, ва Қанг) нинг ташиқил топиши ва уларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаёти.*

Энг мўътабар, қадимги кўлёзмамиз “Авесто”нинг яратилганига 3000 йил бўляпти. Бу нодир китоб бундан ХХХ аср муқаддам икки дарё оралиғида, мана шу заминда умргузаронлик қилган аждодларимизнинг биз авлодларига қолдирган маънавий, тарихий меросидир. “Авесто” айна замонда бу қадим ўлкада буюк давлат, буюк маънавият, буюк маданият бўлганидан гувоҳлик берувчи тарихий ҳужжатдирки, уни ҳеч ким инкор этолмайди.

И. А. Каримов

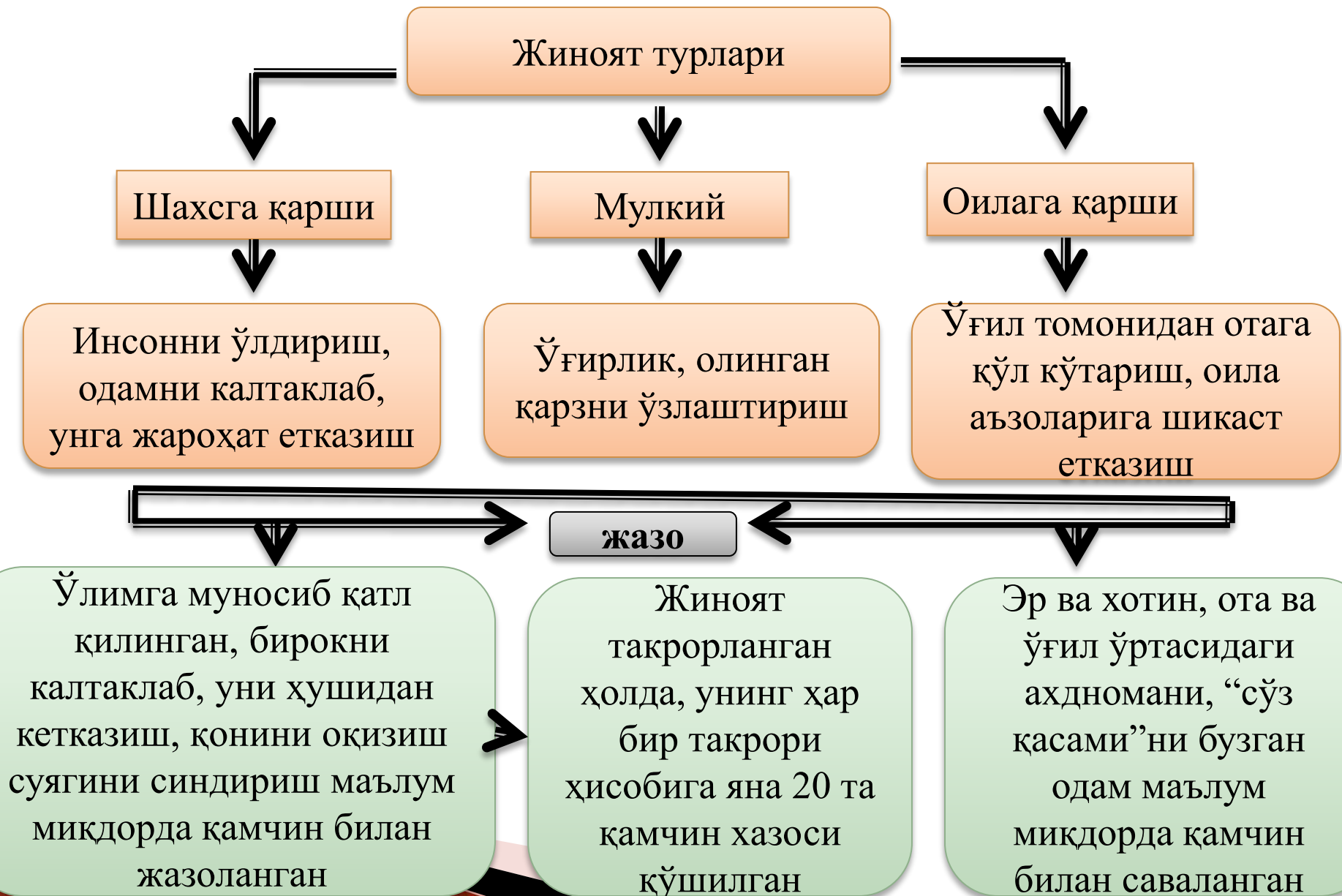
АВЕСТО – ЎРТА ОСИЁ ТАРИХИГА ОИД ЭНГ ҚАДИМИЙ МАНБА

- Авесто - Зардуштийлик динининг муқаддас китобидир;
- У «қатъий қонунлар» деган маънони англатади;
- Бу диннинг ғарбдаги номи - зароастризм, араблар оташпараствлар дейишган;
- Бу диннинг пайғамбари-Заратуштра, у буюк мунажжим сифатида ғарбда шухрат қозонган;
- Зардуштийликда эзгулик, адолат, тенглик, раҳм-шафқат ва барча инсоний фазилатлар тарғиб этилади;
- Унда яхши фикр, яхши сўз, яхши амал, яъни кишининг ўйлаган фикри, айтган сўзи, қилган иши бир-бирига мувофиқ бўлгандагина у ҳақиқий бахт саодатга эришади – деган ғоя ётади;
- Зардуштийлик динининг худолари: Ахурамазда (эзгулик худоси), Ахримон (ёвузлик худоси), Хумо – Семурғ-Фарна (бахт ва толеъ худоси), Митра (ёруғлик ва куёш худоси), Анахита (ҳосилдорлик ва фаровонлик худоси);
- Зардуштийлар асосан олов, куёш, ер ва юлдузларга топинишган;
- У 17 минг қора мол терисига зарҳал ҳарфлар билан битилган.

“Авесто”	Қадимги форс ёзувлари	Юнон тарихчилари
Моуру	Марғуш	Марғиёна
Сўғда	Сўғуда	Суғдиёна
Бахди	Бақтриш	Бақтриёна
Хваризам	Хваразмиш	Хорасмия
-	Партава	Парфиёна
Тур, дану	Шак, сак	Саклар, массагетлар

“Авесто” жиноят ва жазо турлари

Милоддан аввалги VII-VI асрлар

Бошқарув тартиби

“Авесто” тушунчалари

Қадимги деҳқончилик тумани тизими

Шаҳар маркази ва унинг атрофидаги:

Уй-қўрғон

қишлоқ

Бир неча қишлоқлар

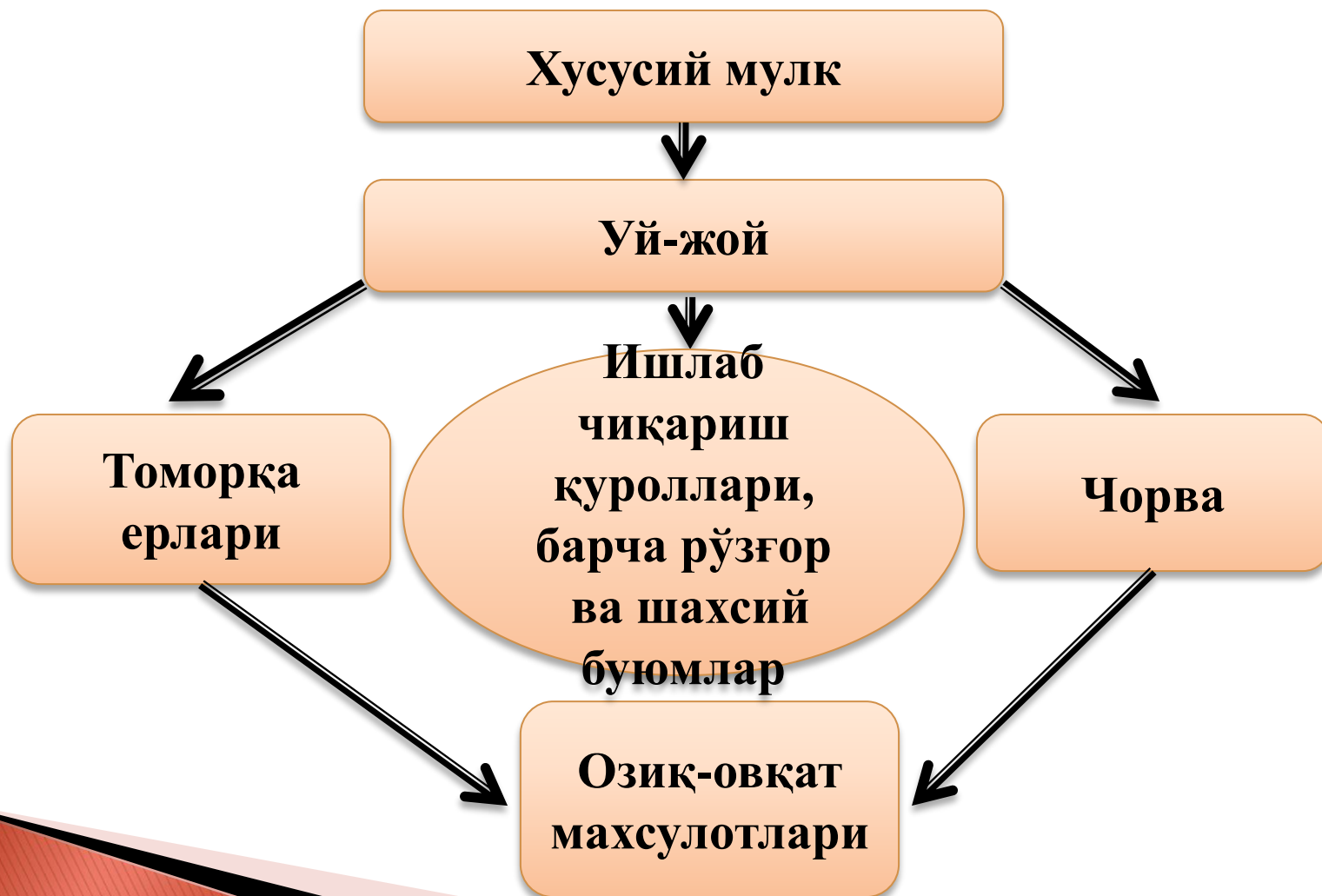
Суғориладиган ерлар

Лалми ерлар

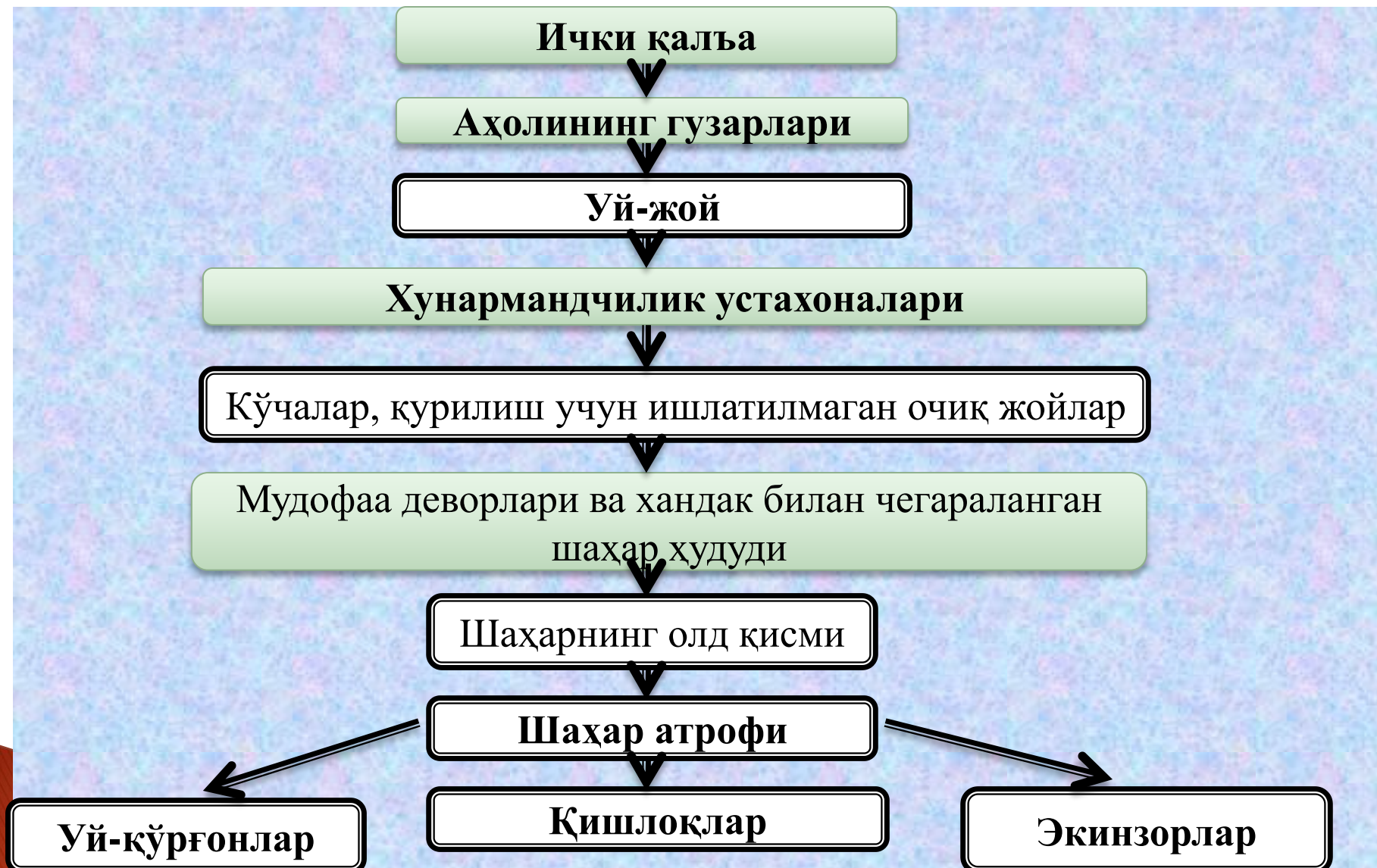
Яйловлар

Туман майдони
чегараларидаги қишлоқ
хўжалиги ва қурилиш учун
фойдаланилмайдиган ерлар

Милоддан аввалги VII-VI асрларда хусусий мулкнинг турлари

Илк шаҳарнинг тузилиш (мил.ав. VII-VI асрлар)

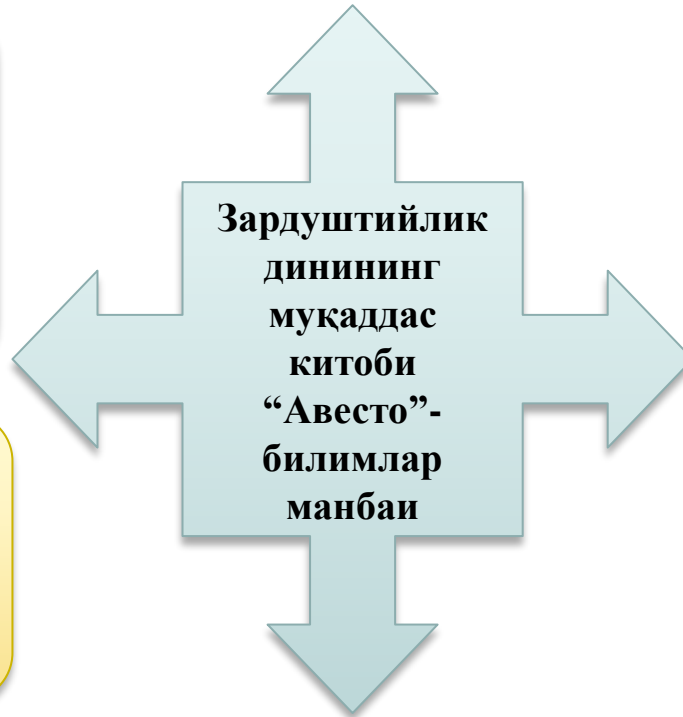

12 000 хўкиз терисига зарҳал ҳарфлар билан битилган

Иқтисодий, сиёсий билимлар манбаи.
География, фалакиёт, фалсафа, биология, экология, тиббиёт ва бошқа билимлар манбаи

Ташреҳ (анатомия), мижоз (физиология), касалликлар ва уларнинг олдини олиш, даъво усуллари манбаи

Уйланиб яхши насл қолдирмаганлар занжирланган, тамғаланган, қопга солиб жазоланган. Кўп болали оналар давлат муҳофазасига олинган

Баданнинг қуввати 1.Жон 2.Виждон, 3.Равон (тан), 4.Идрок 5. Азалий (қадимий) руҳдан ташкил топган

Ов итини ўлдирган киши 1000 тадан эчкемар, сув кўнғизи, пашша ўлдириши лозим саналган

Гигиена, қатрон усули, микробларни оташ, иссиқлик ва совуқлик йўли билан йўқотиш

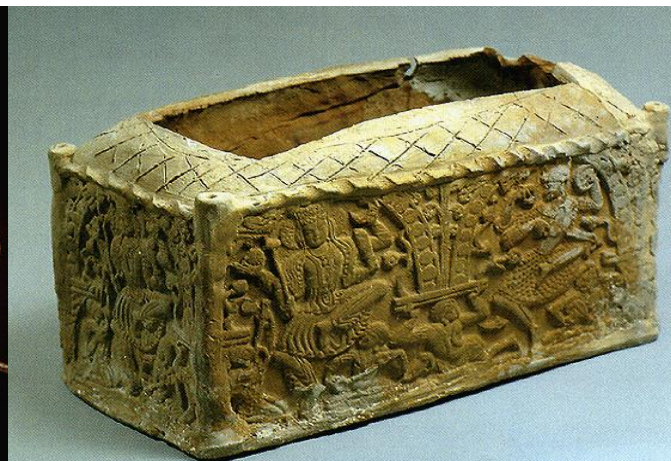
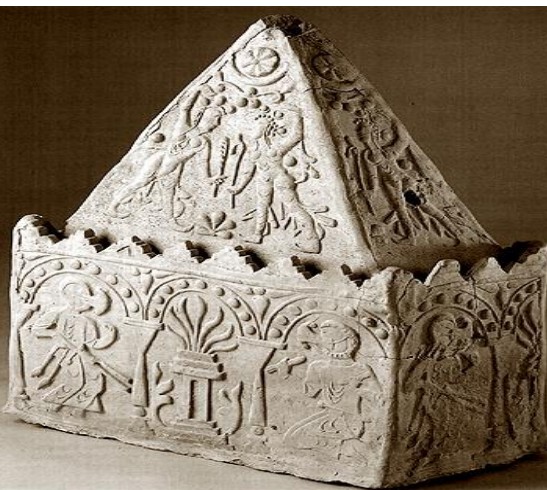
Операциядан олдин беморлар нашага шароб аралашриб хушсизлантирилган

Илон заҳар сочаётган идиш илк бор шу китобда тасвирланган

Кимёвий усул: кул, сирка, шароб, турли гиёҳлар воситасида микробларга қарши курашиш усули

“АВЕСТО” КИТОБИДА ҚАДИМИЙ ДАВЛАТЧИЛИК ТАРИХИГА ОИД МАЪЛУМОТ

- «Авесто»да жами 16 мамлакат санаб ўтилган
- Катта Хоразм (мил.авв. VII аср)
- Қадимги Бактрия (мил.авв. VII аср)
- Марғиёна (м.а. VII аср)

**Милоддан аввалги VII – VI асрларда Ватанимиз
худудида шаклланган илк давлат тузилмалари**

Катта Хоразм

Қадимги Бактрия

**Амударё қуёи
хавзасидан
Туркменистон
жанубига қадар;
Шунингдек, Ўрта
Осиёнинг Марказий
туманларини ўзига
бирлаштирган Ўрта
Осиёнинг кенг
худудларини ўз
назоратида тутган
қабилалар
конфедерацияси**

**Ўзбекистон жануби.
Жанубий-шарқий
Ўрта Осиёнинг катта
худудларини,
жумладан, ҳозирги
Сурхондарё, қисман
Зарафшон, Амударё
юқори оқими,
шунингдек,
Афғонистон
шимолини ўз
назоратида тутган
қабилалар
конфедерацияси**

Африқийлар маданияти ёдгорликлари: 1—ёй ўқининг темир учи; 2—жездан ясалган буюмлар; 3—балиқ тасвири туширилган жездан ясалган буюм; 4—урчқуқлар, лойдан ясалган қўйнинг боши ва ёғоч тароқ; 5—гуваладаги муҳр излари; 6—оҳақтошдан (тепада) ва сополдан ясалган остодонлар; 7—нақшли кигиз парчаси; 8—сопол парчалари; 9—тегирмон тоши бўлақлари.

Сака – Хаумаварка:

Улар асосан ўлканинг шимоли-шарқий қисмида, яъни Муғроб водийси, Амунинг юқори оқимида, Олой, Фарғона водийсида яшаганлар

ҚАДИМДА ЎРТА ОСИЁДА ЯШАГАН САК ҚАБИЛАЛАРИ

Сака – Тиграхауда:

(Чўққи қалпоқ кийганлар). Улар Амунинг қуйи оқими ва Сирдарёнинг ўрта ва қуйи оқимидан то орол шимолигача бўлган кенг чўлли ҳудудларда жойлашганлар

Сака – Тиай Тара- дарайя:

Каспий шимолида,
Урал тоғ олди
минтақаларида яшаганлар

ИЛК ДАВЛАТЛАР ПАЙДО БЎЛИШИ АРАФАСИДА ЎРТА ОСИЁ ЖАМИЯТИ

Маъмурий ҳудудий бошқарув

- **оила – нмана**
- **уруғ жамоаси – вис**
- **қабила – занту**
- **вилоят – даҳю**
- **ҳукмдор - кави**

Ижтимоий табақалар

- **Қоҳинлар**
- **Ҳарбийлар**
- **Дехқонлар**
- **Чорвадорлар**
- **Ҳунармандлар**

ЎРТА ОСИЁДА ФОРСЛАР ҲУКМРОНЛИГИ (545/530-330 йиллар)

- Мил. авв. VI аср ўрталарида Мидия (Эрон тоғлигининг шимолий-ғарбий қисмидаги тарихий вилоят)да ахамонийлар давлатининг ташқи юришлари кучаяди; Эрон ахамонийларининг Ўрта Осиёга юришлари 2 босқичда бўлиб, 1) мил.ав. 545-539 йиллар, 2) мил.ав. 539-530 йилларни ўз ичига олади.
- Мил. авв. 530 йилда Форс подшохи Кир II нинг Ўрта Осиёга юриши ва унинг саклар маликаси Тўмарис томонидан мағлубиятга учраши
- Мил. авв. 519—518 йилларда Доро I Ўрта Осиёдаги сак қабилалари устига юриш қилиб, уларни мағлубиятга учратган; Широқ жасорати;
- Форслар томонидан истило қилинган барча мулклар сатрапликларга бўлиниб, уларни сатраплар бошқарган. Сатраплар ахамоний подшолари томонидан тайинланган. Ўрта Осиё мулклари тўртта сатрапликдан иборат бўлган, жумладан, Каспий бўйида яшовчи кўчманчи қабилалар XI сатраплик, Бактрия XII сатраплик, Саклар ўлкаси XV сатраплик, Хоразм, Сўғд ва Парфия XVI сатрапликни ташкил қилган;
- Мил. авв. 540-530 йиллардан мил. авв. 330 йилга қадар Ўрта Осиё мулклари Қадимги Форс подшолиги таркибида бўлган;
- Оромий алифбосига асосланган ўз ёзувларига асос солинган.

ЎРТА ОСИЁ ВИЛОЯТИ АХАМОНИЙЛАР ДАВЛАТИ ТАРКИБИДА

Сатрапликлар

12-ўлка

Бактрийлар,
марғиёналиклар,
эгллар

360 талант
кумуш*

Туялар,
хунармандчилик,
буюмлар

15-ўлка

Саклар
каспийлар

250 талант
кумуш

Отлар, кийим-
кечаклар

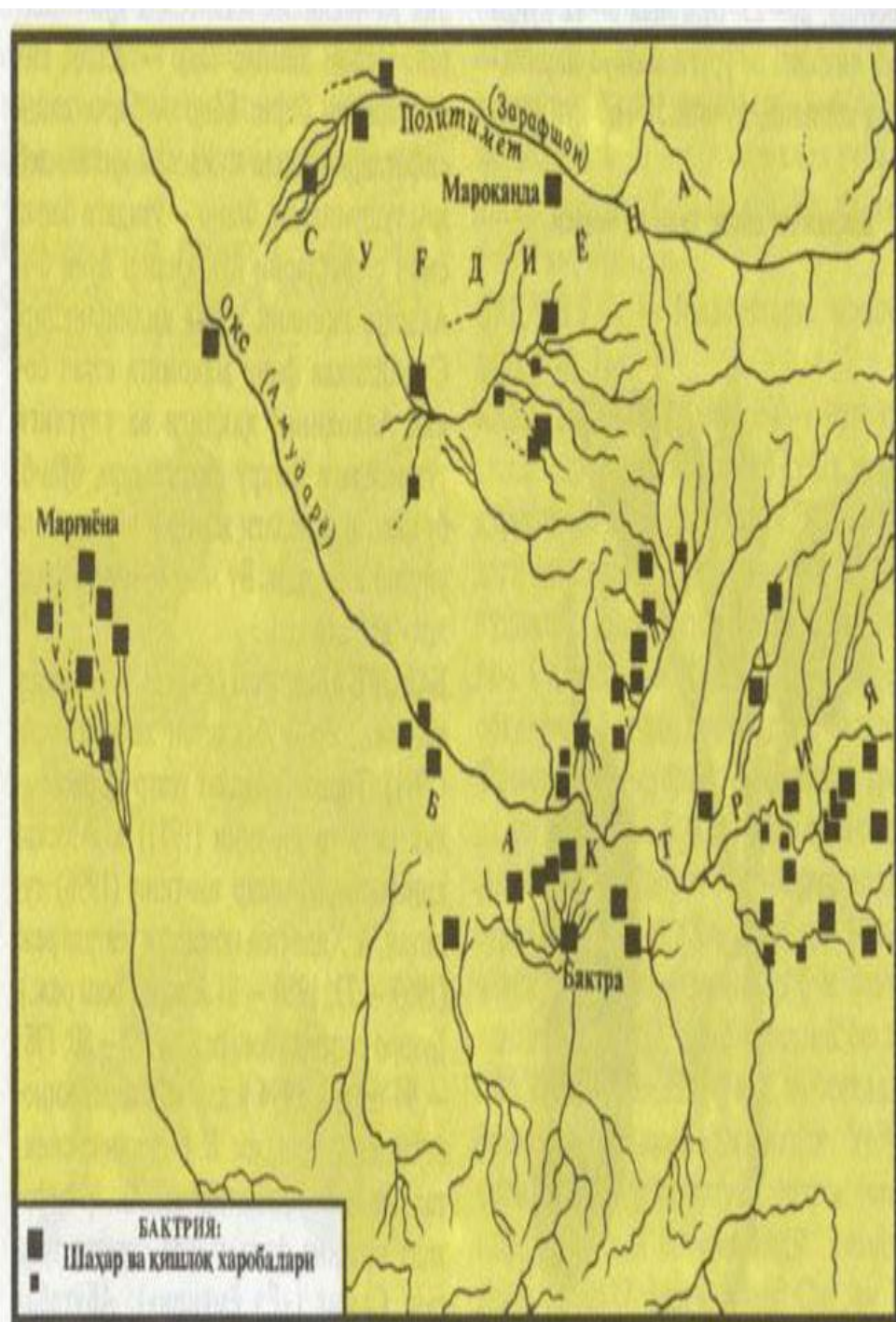
16-ўлка

Парфияликлар,
хоразмликлар,
сўғдийлар, арийлар

300 талант
кумуш

Газламалар, идишлар,
ҳарбий қуроллар, зеб-
зийнатлар,
Отлар, чорва ва унинг
маҳсулотлари

Солиқлар тури ва
ҳажми

Билагузук (мил. ав. 5 ёки 4-а.). Амударё хазинасидан. Британия музейида.

ЎРТА ОСИЁ ИСКАНДАР ЗУЛҚАРНАЙН ВА САЛАВКИЙЛАР ҲУКМРОНЛИГИ ОСТИДА

- Мил. авв. 336 йилида Искандар Македонияда тахтни эгаллаган. У кейинчалик Александр Македонский ёки Македониялик Искандар номи билан машҳур бўлган;
- Искандар 10 йил мобайнида Кичик Осиё, Сурия, Финикия, Миср, Эрон, Ўрта Осиё ва Ҳиндистон мамлакатларини забт этган;
- мил. авв. 329-327 йилларда Ўрта Осиёга юриш қилган;
- Ўрта Осиёда Искандарга қарши миллий озодлик ҳаракатлари кучайган;
- Спитамен жасорати;
- Мил. авв. 323 йилда Искандар вафотидан сўнг унинг салтанати Миср, Македония ва Салавкийлар давлатларига бўлиниб кетган;
- Мил. авв. IV аср охири - III аср ўрталарида Ўрта Осиё Салавкийлар давлати таркибига кирган;
- Салавкийлар давлати амалда мил. авв. 312 йилдан 64 йилга қадар мавжуд бўлган;
- Унинг таркибига Бобилдан Сирдарё ва Ҳинд дарёси бўйларига қадар бўлган ерлар кирган. Давлатнинг пойтахти дастлаб Бобил шаҳри бўлган, кейинчалик у Антиохияга (Сурия) кўчирилган.

Ўрта Осиёда Искандарнинг бошқарув фаолияти асослари

Искандар давлатининг қулаши ва Ўрта Осиёда янги давлатларнинг ташкил топиши

Македон давлати
мил.ав 323 йил

Македония давлати

Миср давлати

Сурия (салавкийлар) давлати

Ўрта Осиё ҳарбий ўлкаси

Антиох, мил.авв.
293-260 йиллар

Сатрапликлар

Парфия

Марғиёна

Бактрия

Сўғдиёна

Мил.авв.
250 йил

Парфия давлати

Юнон-Бактрия давлати

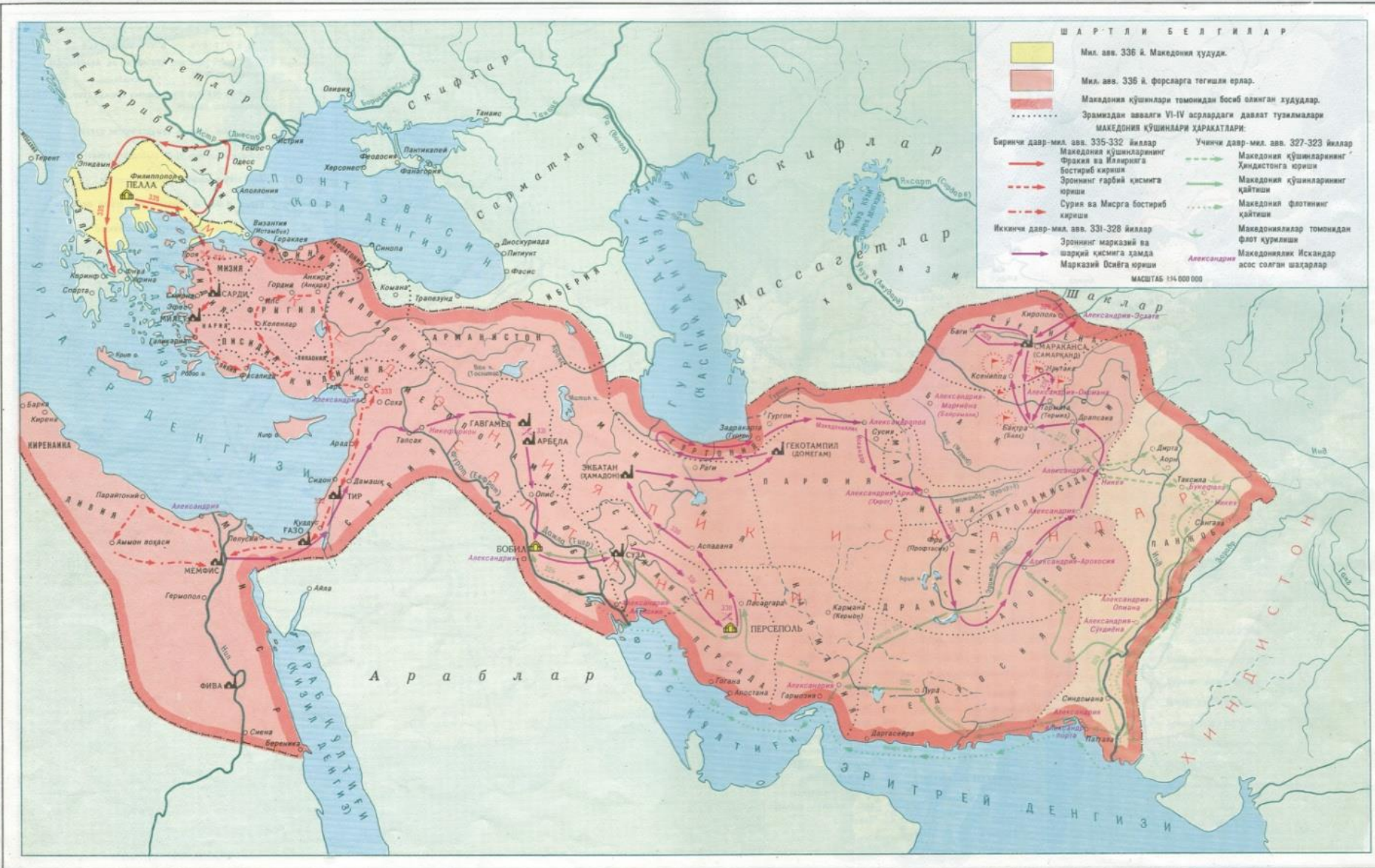
I-IV асрлар

Кушон подшолиги

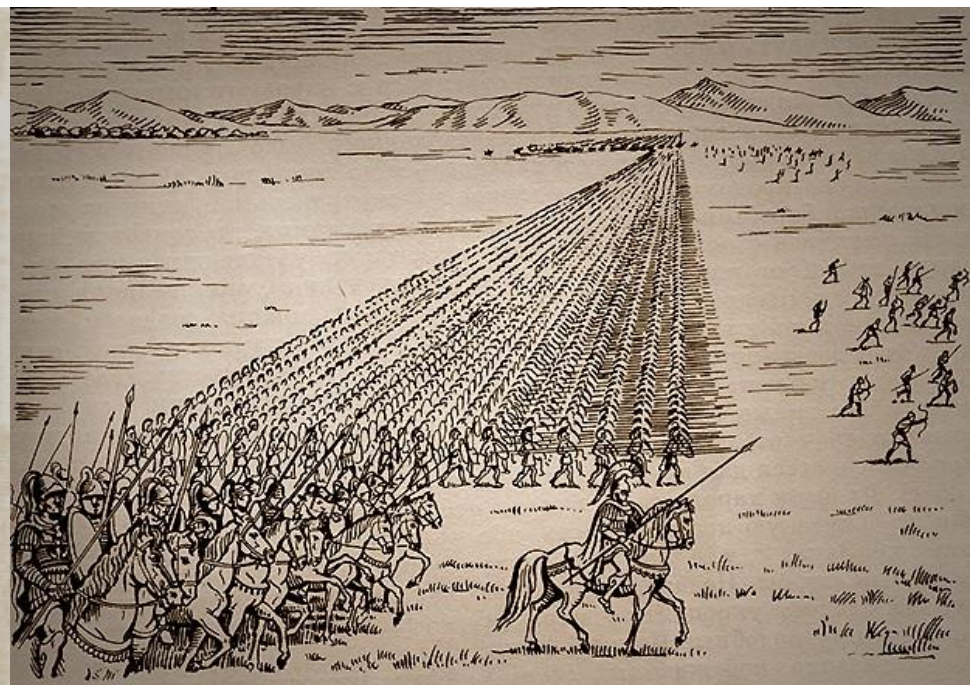
Сурхон воҳаси, Жанубий Тожикистон,
Афғонистон, Шимолий Ҳиндистон,
Шарқий Туркистон

МАКЕДОНИЈАЛИК ИСКАНДАРНИНГ МАРКАЗИЙ ОСИЁГА ЮРИШИ

МАКЕДОНИЈАЛИК ИСКАНДАРНИНГ МАРКАЗИЙ ОСИЁГА ЮРИШИ

Қадимги ҳарбий кўшин

ЮНОН-БАҚТРИЯ ДАВЛАТИ

- Бу давлат мил.авв. 250 йилда ташкил топган;
- Бу давлатнинг асосини Бақтрия мулклари ташкил қилиб, юнон ҳукмдорлари томонидан бошқарилганлиги учун тарихда Юнон-Бақтрия давлати деган ном олган;
- Евтидем, Деметрий, Евкратид сингари ҳукмдорлар даврида Ҳиндистоннинг шимоли-ғарбий қисми ҳамда Амударё ва Сирдарё ўртасидаги ерлар ҳам унинг таркибига қўшиб олинади;
- Пойтахти Шимолий Афғонистондаги Бақтра шаҳри булган;
- Унинг тараққий қилган даври мил. авв. III асрнинг иккинчи ярми ва II асрнинг биринчи ярмига тўғри келади;
- Мил. авв. II асрнинг учинчи чорагида Шарқий Туркистон орқали кириб келган кўчманчи юечжи қабилаларининг ҳужумлари натижасида бутунлай тугатилади;
- Македониялик Александрнинг юришлари натижасида Ўрта Осиёга юнон (эллини) маданияти кириб келди, маҳаллий маданият билан қўшилиб, уйғунлашган янги маданият таркиб топди ва у эллинизм даври деган ном олган.

ҚАНҒ ДАВЛАТИ

Мил. авв. III аср ўрталарида ташкил топган

Худудлари: Тошкент соҳаси, Талас водийси, қисман Чу водийсининг қуйи оқимидаги ерлар, Амударё ва Сирдарёдаги ерлар, Хоразм

Қанғ подшоларининг иккита: ёзги ва қишки қароргоҳлари бўлган. Ёзгиси – Ўтрор, қишкиси – Қанқа – ҳозирги Тошкент вилояти Оққўрғон туманида жойлашган

Қанғда подшо билан бирга оқсоқоллар кенгашининг ўрни ҳам катта бўлган. Вилоят бошлиқлари жобу ёки ёбу деб аталган

Қанғ давлатининг энг кучайган даври: мил.авв. II-I асрлар

Қанғ шаҳарлари Ўрта Осиёнинг бошқа шаҳарлари каби қалин ва баланд деворлар билан ўралган

Деворларининг ташқарисида қалъа атрофи гир айлантирилиб чуқур ва кенг қилиб хандақ қазилган. Шаҳарлар ичида мустаҳкам истехком (арк) ва шахристонларнинг ҳам мудофа деворлари бир неча деворлари, бир неча дарвозалари бўлган

Тошкент воҳасидан топиб ўрганилган Қовунчи маданияти қанғарларга тегишлидир

Қанғ давлатининг идора-тартиб усули

Подшо (хоқон)

Оқсоқоллар кенгаши (Олий кенгаш)

Ҳарбий йўлбошчилар қабила-уруғ
бошлиқлари

Вилоят ҳокимлари

Туман бошлиқлари

Қўшинлар (халқ)
йиғини

Давлатга тобе бўлган, бож
тўловчи маҳаллий ҳокимлар

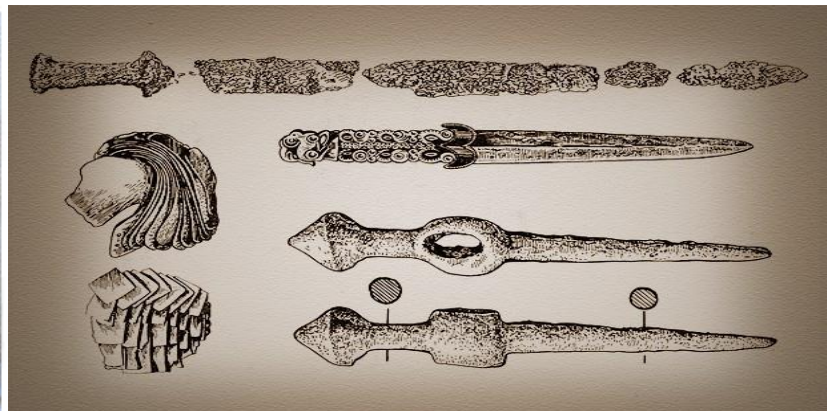
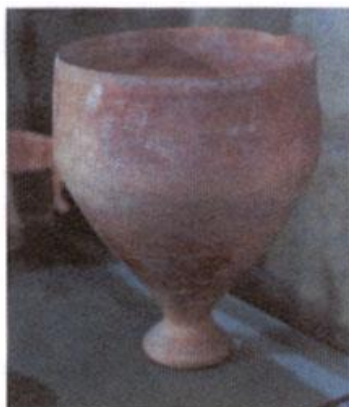
ҚАДИМГИ ДАВАН (ПАРКАНА)

- Мил. авв. III асрдан мил. II асрга қадар мавжуд бўлган;
- Даван давлати ҳақидаги маълумотлар кўпроқ Хитой манбаларида учрайди. Мил. авв. III аср манбаларида бу давлат «Даван», кейинроқ эса «Бохан» ҳамда «Полона» номлари билан эслатилади. Уларда Даваннинг 70 та шаҳри булгани қайд этилган;
- Даван давлатининг чегаралари шимолда Кангюйлар мамлакати ва ҳозирги Тошкент воҳасигача, жанубда эса Юечжилар давлатига қадар чўзилган;
- Эрши шаҳри (ҳозирги Марҳамат) қадимги Даван давлатининг пойтахти бўлган;
- Даван давлати ўзининг «самовий» отлари билан шуҳрат қозонган. Уларнинг довуғи Хитойга ҳам етиб борган. Хитойликлар Фарғона отларининг қаноти борлигига ишонишган ва уларни илоҳийлаштиришган;
- Мил. авв. 104-101 йилларда хитойликлар икки марта Фарғонага бостириб кирган.

Замонбобо қабри-
стонида топил-
ган буюмлар (мил.
ав. 3—2-а.лар).

Қизилқир қалъа-
сидан топилган
сопол идиш. (мил.
ав. 2—1-а.лар).

КУШОН ДАВЛАТИ

- Мил. авв. II асрнинг иккинчи чорагида Хитойнинг шимолий-ғарбида яшовчи кўчманчи хунн, сак-усун ва юечжи қабилалари ўртасида қонли тўқнашув юз бериб, юечжилар Шарқий Туркистон ва Тибетдан Ўрта Осиё ерларига суриб чиқарилади;
- Хуннлар сиқуви остида Шарқий Туркистон орқали Ўрта Осиёга келган юечжилар Даван ва Сўғдни эгаллагач, жанубга томон ҳаракат қиладилар ва Бактрияни босиб олиб, Юнон-Бактрия давлатининг фаолиятига чек қўядилар;
- Юечжилар беш хонадондан иборат бўлган: Хюми, Шуанми, Гуйшуан, Хисе ва Думи;
- Мил.авв. I аср охирида Гуйшуан ябғуси Киоцзюкю (Кужула Кадфиз) қолган тўртта хонадонни ўз қўли остида бирлаштириб, ўзини Гуйшуан (Кушон) ҳукмдори деб эълон қилади ва шу тариқа Кушон давлатига асос солади;
- Кушонлар давлатининг дастлабки пойтахти Шўрчи туманидаги Далварзинтепа ёдгорлиги ўрнида бўлган, у Хитой манбаларида Ходзо деб номланади. Кужула Кадфиз даврида Афғонистон ва Кашмир Кушонлар давлатига қўшиб олинган;
- Кушонлар даври мил. авв. I аср охирларидан милодий IV аср ўрталарига қадар бўлган даврни ўз ичига олади;
- Кушонлар даврини шартли равишда иккига бўлиш мумкин: 1) илк кушонлар даври (Кадфиз I ва Кадфиз II), бу даврда сиёсий марказ Ўзбекистоннинг жанубида ва шимолий Афғонистонда бўлган; 2) Канишка ва унинг ворислари даври, бу даврда сиёсий марказ шимолий-ғарбий Ҳиндистонга кўчади;
- Кушон подшолиги (Кужула Кадфиз, Вима Кадфиз, Канишка I, Васишка, Хувишка, Канишка II, Васудева, Канишка III) 1-4 асрлар.

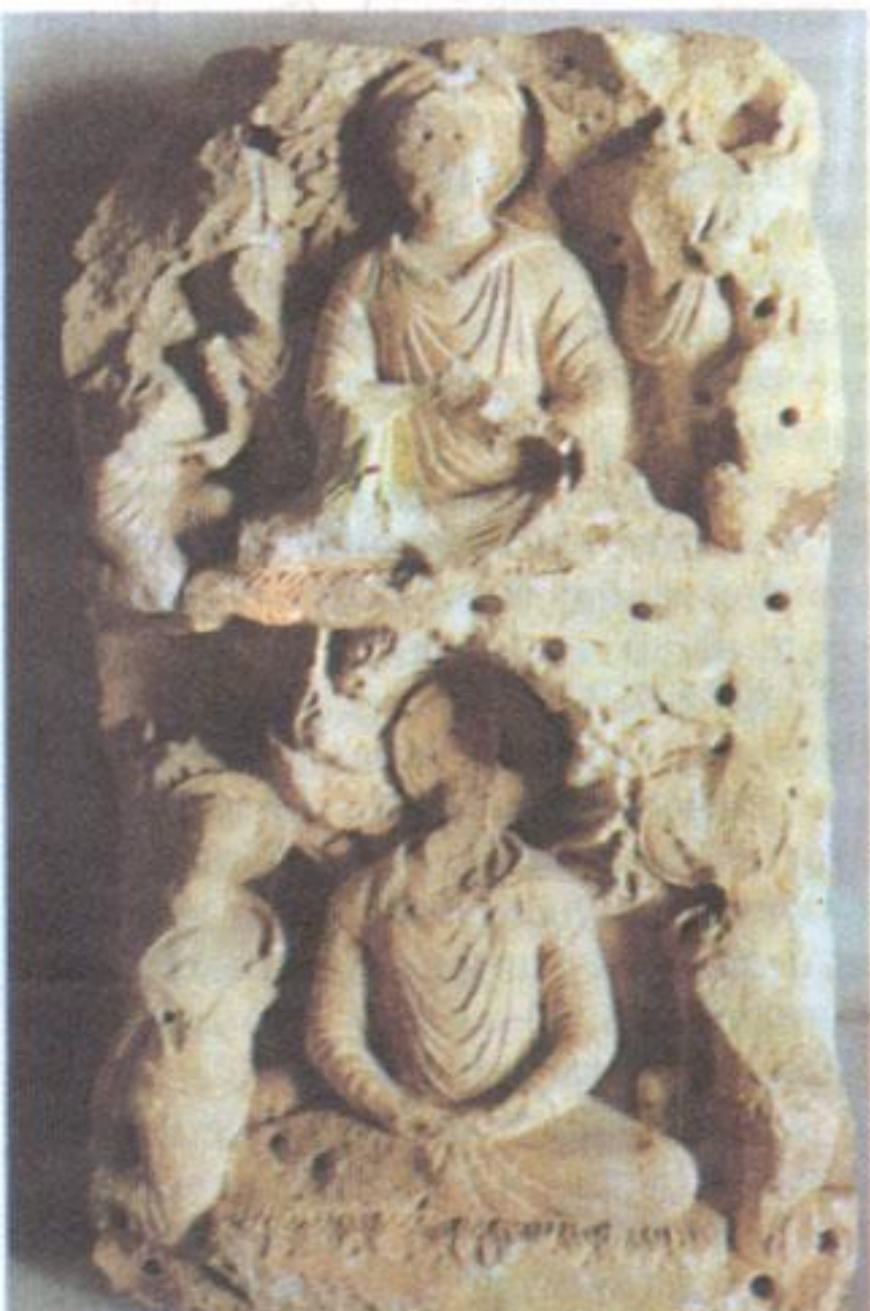
Қадимги дунё маданияти намуналари

Кушон давлати Канишка даврида (78-123 йиллар)

- Унинг даврида Шарқий Туркистон ҳудудлари мамлакат таркибига қўшиб олинади, Ҳиндистонда ҳокимият мустаҳкамланади. Мамлакат пойтахти шимоли-ғарбий Ҳиндистонга - Пешоварга кўчирилади. Ҳозирги Покистон ҳудудидаги Пурушапур шаҳри кушонларнинг пойтахти бўлган деган фикрлар ҳам мавжуд;
- Канишка даврида Кушонлар давлатида буддавийлик дини кенг ёйилди, чунки ҳукмдор Канишканинг ўзи ҳам шу динда эди;
- Кушон давлати тараққиётнинг чўққисига кўтарилган;
- Канишка даврида давлат улкан салтанатга айланиб, унинг ҳудуди Шимолий Ҳиндистон ва Хўтандан Ўзбекистоннинг жанубий вилоятларигача бўлган ерларни қамраб олади;
- 105 - йили Шарқий Туркистоннинг шаҳар-давлатлари Кушонлар ихтиёрига ўтади. Канишка ҳукмронлигининг охирига бориб Хўтан, Қашғар ва Ёркент Кушонлар давлати таркибига киради;
- Канишка даврида Кушон ўз даврининг энг кучли салтанатларидан саналган Рим, Хитой билан бирга тенг турган;
- Эски Термиз, Холчаён, Далварзинтепа, Айритом, Зартепа, Қоратепа, Кампиртепа, Фаёзтепа, Чингизтепалар кушон даври ёдгорликларидир;

Будданинг тош барельефи (Эски Термиз топилмаси).

Будда ҳайкали (Бодхисотва). Фаёзтепа топилмаси.